

Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi
Turkey Journal of Theological Studies
[Tiad-2017]

[TiAD], 2022, 6 (2): 669-689

İslam Hukukuna Göre Izdırar Halinde Organ Nakli

Organ Transplantation in Necessity According to Islamic Law

Aiitmamat KARİEV

Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
(Assist. Prof., Karabuk University, Faculty of Islamic Sciences)

k.aytmamat@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8976-3685

Meryem ACAT

Doktora Öğrencisi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel
İslam Bilimleri Anabilim Dalı

(PhD Student, Karabuk University, Institute of Graduate Education)

ORCID: 0000-0002-0429-3694

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 14.09.2022
Kabul Tarihi / Accepted	: 03.11.2022
Yayın Tarihi / Published	: 31.12.2022
Yayın Sezonu	: Aralık
Pub Date Season	: December

Atıf/Cite as: KARİEV, Aiitmamat – ACAT, Meryem. "İslam Hukukuna Göre Izdırar Halinde Organ Nakli". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi. 6/2 (Aralık 2022): 669-689. doi: 10.32711/tiad. 1175121

İntihal-Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by Turnitin.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Aiitmamat KARİEV ve Meryem ACAT).

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU

İslam Hukukuna Göre İzdırar Halinde Organ Nakli

Öz

İslam inancında insan hayatı, saygın ve dokunulmaz emanetlerin başında gelmektedir. İnsanoğlu zaman zaman savaş, doğal afet, saldırı gibi dış tehditler ve sağlık problemleri gibi iç etkenlere bağlı olarak bu emaneti korumakta zorluk yaşamaktadır. Bu zorluklardan biri olan ızdırar hali, kişinin dinen yasaklanmış tasarruflarda bulunmaya mecbur kalmasıdır. İslam hukukunda muzdâr kimseye birtakım ruhsatlar tanınmıştır. Bu çalışmada ızdırar hali tanıtılmış ve günümüzdeki yansımalarından biri olan organ nakli hakkında bilgi verilmiştir. Organ nakli, güncel bir mesele olduğu için mezhep görüşleriyle irtibatı sınırlı tutulmuş, daha ziyade fetva meclislerinin kararları üzerinde durulmuştur. Elde edilen veriler doğrultusunda zaruretin bulunması, vericinin onayı, naklin vericinin sağlığını bozmayacağına tıbben kanıtlanması, naklin tedaviyi sağlayacağına dair güçlü kanaatin oluşması, gerektiği ölçüde tıbbi şartların bulunması ve belli bir ücret karşılığında yapılmaması şartıyla organ naklinin caiz kabul edilmektedir. Ancak vericinin maslahatı göz önünde bulundurularak canlı kimseden iki böbrek, iki göz, akciğerler ve kalp gibi hayati organların nakline izin verilmemektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, İzdırar, Organ Nakli, Beyin Ölümü, Ruhsat, Tedavi

Transplantation in Necessity According to Islamic Law

Abstract

In the Islamic belief, human life is one of the most respected and untouchable concepts. Human beings sometimes suffer from protecting these concepts due to some of the external factors such as wars, natural disasters, and attacks, and some of the internal factors such as illnesses. The state of necessity is a situation which people have to do the actions that are prohibited in religion is one of the hardships. In Islamic law, people who are in the state of necessity have some rights to do. In this study, the state of necessity is presented, and some information about transplantation are stated. Transplantation is a current issue so sectarian views took limited place in this study. Therefore, fatwa councils' laws are covered in this study. According to the data, transplantation is permissible in case of the state of necessity, consent of the donor, medical proof that the donor's health will not get harm, having strong evidence about the effectiveness of transplantation process, having desired level of medical condition, and not being done for a fee. However, by considering the situation of the donor, it not allowed to donate vital organs such as two kidneys, two eyes, lungs, and heart.

Keywords: Islamic Law, The state of necessity, Transplantation, Braindeath, Exemption, Treatment.

Giriş

İslam inancına göre insan eşref-i mahlûkat olarak yaratılmış ve kendisine verilen emaneti yüklenmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de "Biz emaneti göklere, yer küreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi..."¹ ayeti bu hususa işaret etmektedir. İnsana verilen emanetler kapsamında can, akıl, nesil, din ve malın yani zaruret-i hamsenin korunması da yer almaktadır. Sosyal hayatın bir parçası olarak yaşayan insanın, birtakım unsurlar veya kusurlar sebebiyle bu beş ilkeyi muhafazada yetersiz kaldığı durumlar olabilmektedir. Bu durumlardan biri de bir şeyi yapmaya mecbur kalmak anlamındaki ızdırar halidir.

İslam hukukunda ızdırar halindeki kimseye, zaruret-i hamseyi koruyabilmesi gayesiyle birtakım serbestlikler tanınmıştır. Literatürde ruhsat olarak tanımlanan bu ilke gereği, muzdâra haramı işleme ya da vacibi terk etme yönünde bazı izinler verilmiştir. Bu ruhsatın kullanılmasının hükmünün mubah ya da vâcib olacağı noktasında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kişiyi ruhsat tanınacak ızdırar hallerinden birisi, çaresi bulunmayan bir hastalığa yakalanma durumudur. Kanser, organ yetmezliği, bir uzvun kullanılamaz hale gelmesi gibi durumlarda helal dairesindeki yöntemler tedavide yetersiz kalabilmektedir. İslam hukukunda böyle bir durumda haram yollarla tedavi olunup olunmayacağı tartışılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, zaruret-i hamseden canın muhafazası söz konusu olduğunda, organ naklinin cevazı hakkında bilgi vermektir. Bu doğrultuda ızdırar hali ile ilgili genel bir çerçeve oluşturduktan sonra, organ nakli konusunda Din İşleri Yüksek Kurulu, İslam Teşkilatı Fıkıh Akademisi ve Mısır Fetva Kurulu'nun fetvaları ve bazı fıkıhçıların görüşleri aktarılmıştır. İslam hukuk literatüründe organ nakli ile ilgili Reşit Haylamaz tarafından "İslam Hukukuna Göre Organ ve Doku Nakli" isimli bir yüksek lisans tezi hazırlanmış ve daha sonra kitap haline getirilmiştir. Aynı şekilde Merve Özdemir'in "İslam Hukukuna Göre Beden Üzerinde Tasarruf ve Organ Nakli" isimli doktora çalışması ve Abdülaziz Beki'nin "İslam Hukuku Prensipleri Işığında Organ Nakli" isimli yüksek lisans çalışması bulunmaktadır. 2014 yılında Malatya'da "Tıp, Etik, Din, Sosyoloji ve Hukuk Bağlamında Organ Nakli (Sorunlar ve Çözüm Önerileri)" adı altında bir sempozyum düzenlenmiştir. Ayrıca organ nakli konusunda pek çok makale kaleme alınmıştır.² Bu çalışma zikredilen tezler, makaleler ve

¹ el-Ahzâb 33/72.

² Organ nakli konusu hakkında detaylı bilgiler için bkz. Ahmet Ekşi, "İslam Hukuku Bakımından Organ Nakli Etrafındaki Tartışmalar", *İHYA Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2019), 383-397; Alpaslan Alkış, "İslam Hukuku Bağlamında Organ Naklinde Tartışmaya Açık Alanlar", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2018), 751-770; Fikret Karaman, "Organ Nakli ve Dini Boyutu Üzerine Bir Değerlendirme", *Mesned İlahiyat Araştırmaları*

bildirilerde yer alan bilgilerin bir arada değerlendirilmesi açısından önem arz etmektedir.

1. İslam Hukukunda İzdırar Hali

İslam hukuk kaynaklarında müstakil bir başlık olarak işlenmeyen ızdırar konusu, daha çok zaruretler başlığı altında ele alınmıştır. Zaruret “ızdırar” mastarından türemiş bir isim olup, dinin yasakladığı eylemleri yapmaya mecbur bırakan durumlardır.³ Ali Haydar Efendi zarureti, bir şahsı yasaklanmış olan şeye müracaat etmediği sürece ölüme götüreceği hal olarak tanımlamıştır.⁴ Bu hal ikinci veya üçüncü şahıslardan gelebileceği gibi ârızî sebeplerle de ortaya çıkabilmektedir. Bir durumun zaruret sayılabilmesi için ölüm ya da telefle sonlanacak ağır zorunluluk halinin görülmesi, ileriye dönük bir durum değil o anlık bir ızdırarın bulunması, bu halin helal yollarla engellenmemesi ve zaruretin kalkmasına yetecek ölçüde giderilmesi gibi şartları barındırması gerekmektedir.⁵

İslam hukukunun güçlüğü kaldırma prensibine bağlı olarak ızdırar halindeki kimsenin birtakım serbestlikleri bulunmaktadır. Bu doğrultuda zaruret, zorluk ve sıkıntı gibi sonradan meydana gelen nedenlere bağlı olarak var olan hükmün aksine hafifletilmiş olan geçici hükmün verilmesine ruhsat denmektedir.⁶ Diğer bir ifadeyle, Allah'ın insanların gereksinimlerini gözeterek koymuş olduğu geçici hükümler olarak tanımlanmaktadır. Ölüm tehdidi sebebiyle Allah'ı inkar eden veya açlıktan ölmek için dinen haram kılınan yiyeceklerden tüketen kimse, kendisine verilen ruhsatın gereğini yerine getirmektedir.⁷ Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "... başkasına zarar vermemek ve sınırı aşmamak şartıyla, kim

Dergisi 10/1 (2019).; Haider Aasi, "Organ Nakil ve Bağışına İslamın Hukuki ve Ahlaki Yaklaşımı", çev. Mehmet Erdem, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 15 (2010); Halil İbrahim Acar, "Organ Bağışının Dinimizdeki Yeri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2007), 17-30; Hikmet Akdemir, "Organ Naklinin Kur'an Açısından Değerlendirilmesi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2010), 7-13; Mehmet Çetin, "Organ Nakli Konusunda İstidlal Edilen Hadisler ve Değerlendirilmesi", *Tevilat* 2/2 (2021), 219-238; Mehmet Şener, "İslam Hukukuna Göre Organ Nakli Üzerine Bir Deneme", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1992), 137-146.

³ Ebü'l-Fazl Cemâlüddin İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ty), 4: 483; Mezheplerin zaruret tanımları için ayrıca bkz. Ercan Eser, "İhtiyaç-Zaruret Bağlamında 'Hâcet Umumî Olsun Husûsî Olsun Zaruret Menzilesine Tenzil Olunur' Fıkıh Kuralının Fıkhî Hükümlere Etkisi", *Toplum Bilimleri Dergisi* 10/19 (2016), 129.

⁴ Ali Haydar Efendi, *Düerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm* (Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1463), 1: 37.

⁵ Halit Çalış, "Zarûret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/142-143.

⁶ Ebü Bekr Şemsü'l-eimme es-Serahsî, *Uşûlü's-Serahsî*, thk. Ebu'l-Vefâ El-Afgânî (Beyrut, 1372), 1: 117; Ebu Yusr Muhammed el-Pezdevî, *Usûlü'd-Dîn* (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 2003), 2: 545.

⁷ Zekiyyüddîn Şa'ban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l Fıkh)*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 255.

Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi

Turkey Journal of Theological Studies

[TİAD]

ISSN: 2602-3067

(yasaklananlardan) yemek zorunda kalırsa, bilsin ki Rabbin bağışlayan ve esirgeyendir”⁸ buyurulmaktadır. Kişinin fakirlik veya yolda kalma gibi sebeplerle yemek ihtiyacını giderememesi ya da herhangi bir şekilde canının tehlikeye girmesi gibi durumlarda, İslam hukukunun koyduğu ölçüler dâhilinde bu ruhsatlardan yararlanabilmektedir. Muzdâr kimseye tanınan ruhsatlar, haramı işleme ve vacibi terk etme ruhsatı olarak ikiye ayrılmaktadır.

1.1. Yiyecek Madde Bulunamadığı Durumlarda İzdırar

Kişinin canını muhafaza edebilmesi için karşılaması gereken asli ihtiyaçlarından biri de şüphesiz beslenmedir. Naslarla sabit olarak bazı yiyecek ve içeceklerin tüketilmesi haram kabul edilmiştir. Ancak açlıktan ölme noktasına gelen bir kimsenin helal bir yiyecek bulamadığı takdirde, Allah’ın yasakladığı maddelerden sınırı aşmaksızın yemesine ayetle sabit olarak izin verilmiştir. Kur’an’da “...kim açlıktan bunalıp çaresiz kalırsa, günah sınırına varmaksızın yiyebilir...”⁹ buyurulmuştur. Böyle bir durumda murdar hayvan vb. şeyleri yiyebilme sınırının doyumluluk kadar olduğu noktasında cumhur ittifakı bulunmaktadır. Ancak susuz kalma durumunda şarap içilip içilemeyeceği konusunda mezheplerin farklı görüşleri mevcuttur. İmam Şâfiî (ö.204/820) ve İmam Malik (ö.179/795) şarabın susuzluğu gidermekten ziyade artırmasından hareketle, zaruret durumunda da olsa içmenin caiz olmadığını savunmuştur.¹⁰

İzdırar halindeki kimsenin ölmeyecek ölçüde haram yiyeceklerden tüketmesinin mubah mı vâcib mi olduğu İslam hukukçuları arasında ihtilafıdır. Çoğunluğa göre böylesi bir durumda kişinin leş, domuz eti vb. yemesi vâciptir ve yemeyerek ölmesi halinde de günahkâr olmaktadır.¹¹ Çağdaş hukukçulardan Abdülkerim Zeydan da bu görüşü savunmaktadır. Serahsî (ö. 483/1090) ise, Ebû Hanife’nin (ö. 150/767) talebesi Ebû Yusuf (ö. 182/798)’un görüşü doğrultusunda, ızdırar halinde haram yiyeceklerden kaçınılmasının kişiyi günahkar yapmayacağını düşünmektedir.¹² Bizzat Kur’an’da bildirilen bir ruhsat olması sebebiyle, çaresizlik anında ölçüyü aşmadan dinen yasaklanmış yiyeceklerden tüketilmesi sorumluluk kapsamında ele alınabilir. Kulun canını muhafaza etmek gayesiyle, yaratıcının sunduğu bu ruhsat vâcib ya da mubah olması fark etmeksizin uyarı niteliği

⁸ el-En’am, 6/145.

⁹ el-Mâide 5/3.

¹⁰ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *El-Üm*, thk. Muhammed Zehra en-Neccâr (Mısır: Mektebetü’l-Külliyâti’l-Ezherî, 1381), 2: 253; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kurân* (Beyrut: Dâru İhyâi Tûrâsi’l-Arabî, 1985), 2: 228.

¹¹ Abdulazîz b. Ahmed Buhârî, *Keşfü’l-esrâr fi şerhi Uşûli’l-Pezdevî* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1308), 2: 322; Ebû Zeyd Abdullâh ed-Debûsî, *Takvîmü’l-edille fi’l-uşûl*, thk. Halîl Muhyiddin el-Meys (Lübnan: Dâru’l-Kitâbu’l-İlmiyye, 1421), 86.

¹² Ebû Bekr Şemsü’l-eimme es-Serahsî, *Kitâbu’l-Mebsût* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1409), 24: 151.

taşımaktadır. Çünkü İslam dini insana değer vermekte ve onun tehlikelerden korunmasını öncelemektedir.

1.2. İnsan Hayatının Tehlikeye Girmesi Durumunda İzdırar

Kişinin imanını terk etmeye zorlanması, herhangi bir tehditle karşılaşması ya da ölümlle sonuçlanacak bir hastalığa yakalanması durumlarındaki ızdırar hali doğrudan hayati tehlike oluşturmaktadır. Bu tehlikenin bertaraf edilebilmesi için naslarla sabit olarak kişiye birtakım ruhsatlar tanınmıştır:

1.2.1. İman İle İlgili Konularda Ölümle Tehdit Edilme Hali

Hz. Peygamberin risaletinin ilk yıllarından beri kafirlerin süregelen işkencelerinin temelinde Müslümanların imanlarından döndürülmesi gayesi yatmaktadır. Vicdani hiçbir ölçü ve kural tanımayan kafirlerin tüm baskılarına rağmen imanlarından vazgeçmeyerek şehit olanların başında Yasir ve Sümeyye gelmektedir. Öte yandan İslam kolaylık dinidir ve insan canı her şeyin üstünde tutulmaktadır. Bu doğrultuda canıyla tehdit edilen bir kimsenin kalben olmaksızın dil ile Allah'ı inkar etmesinin mubah olduğu¹³ ayetle sabit olup, Kur'an-ı Kerim'de "Kim iman ettikten sonra Allah'ı inkâra saparsa -kalbi imanla dolu olduğu halde baskı altında kalanın durumu müstesna olmak üzere-..."¹⁴ buyurulmaktadır. Nitekim bu ayetin nüzul sebebi olan Yasir ve Sümeyye'nin oğlu Ammar b. Yasir'in, Kureyşli müşrikler tarafından uğradığı ağır işkenceler neticesinde kalbinde herhangi bir sapma olmaksızın diliyle Allah'ı inkar etmesinden sonra, Hz. Peygamberin aynı durumla tekrar karşılaşırca yine bu şekilde davranmasını söylemesi de bu ruhsatın birebir yaşanılmış örneğidir. Dolayısıyla bizzat Hz. Peygamber döneminde yaşanmış ve hükme bağlanmış bir konuda aksini düşünmek ve bu durumdaki kimseyi dinden çıkmakla itham etmek doğru değildir.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de dünyanın dört bir yanında Müslümanlar ölümle tehdit edilmektedir. Zalim yöneticiler kişilerin bir yandan ibadetlerini kısıtlarken diğer yandan imanlarından vazgeçmeleri için maddi ve manevi işkenceler uygulamaktadır. Bu bağlamda Kur'an'da yer alan ayetler zulüm altındaki Müslümanlar için bir dayanak oluşturmaktadır.

1.2.2. Cana Fiili Olarak Kast edilmesi Hali

İnsanoğlu yaradılışı gereği bir tehdit ile karşılaştığında, ondan kurtulabilmek amacıyla istemsizce savunmaya geçmektedir. Bu savunma hali zaman zaman karşısındaki şahsa zarar verecek ölçüde olabilmektedir. Kişinin kendisi ya da bir başkasının canının tehlikeye girmesi halinde, bu tehlikeyi savuşturmak için

¹³ Alâüddîn Ebû Bekr el-Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi fi tertibi's-şerâi*; thk. Ali Muhammed Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1434), 7: 176-177.

¹⁴ en-Nahl, 16/160.

zaruri olarak yapmış olduğu müdahalelerin ortaya çıkardığı zarardan sorumlu olup olmayacağı İslam ceza hukuku açısından önemli bir konudur.

İzdirar halinde bir kimsenin kendisi ya da üçüncü bir kişiyi korumak gayesiyle yapmış olduğu eylemleri, bazen hukuka uygunluk sebebi kabul edilirken bazen de cezayı ortadan kaldıran hal olarak kabul edilmektedir.¹⁵ Hz. Peygamber “Şüphesiz Allah, ümmetinden hata, unutmama ve (rızzalarının olmadığı hâlde) zor altında yaptıkları şeylerden ötürü (doğacak sorumlulukları) kaldırmıştır.”¹⁶ buyurmaktadır. İslam ceza hukukunda izdirar halinin doğması için ağır ve muhakkak bir tehlikenin varlığı, tehlikenin kendisi ya da başkasının hakkına yönelmesi, başka bir şekilde tehlikenin giderilmesinin imkansızlığı ve gerçekleştirilen eylemin tehlike ile orantılı olması gerekmektedir.¹⁷

Kişinin canına fiili olarak kastedilmesi durumunda izdirar halinin oluşabilmesi için en temel şart, saldırıya maruz kalan kimsenin savunma yapmaksızın kurtulmasının imkansız hale gelmesidir. İslam hukukçuları böyle bir durumda, kişinin kendisini ya da başkasını kurtarmak gayesiyle savunmaya geçmesinin hukukiliğini kabul etmektedir.¹⁸ Ancak kişinin saldırıyı başka bir şekilde savuşturması mümkün olduğu halde, suç kabilinden bir eylemde bulunmasıyla bir anda saldırgan konumuna düşmektedir.¹⁹ Öte yandan izdirar halinin giderilmesi için hiçbir ihtimal kalmayıp son çare olarak savunucu eylemlerde bulunmak gerekiyorsa, kişinin ruhsatı saldırı oranında bir güç kullanılmakla sınırlıdır. Çünkü İslam ceza hukukunda “Zaruretler kendi miktarlarınca takdir olunurlar”²⁰ kaidesi gereği, hiç kimseye kendi canını korumak gayesiyle bile olsa, bir başkasının canına kastetme ya da organını kesme izni verilmemektedir.²¹ Nitekim Kur’an’da da “... Şu halde kim size saldırırsa, onun saldırısının dengiyle siz de ona saldırın. Allah’ın hükmüne saygılı olun ve bilin ki Allah kendisine saygılı olanların yanındadır.”²² buyurulmaktadır.

Saldırının bir insan tarafından değil de bir hayvan tarafından yapılması da sonucu değiştirmemektedir. Cumhûra ve Hanefilerin büyük çoğunluğuna

¹⁵ Abdulkâdir Üdeh, *Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, çev. Ali Şafak (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2012), 2/589; Ali Rıza Töngür, “İslâm Ceza Hukukunda ve Güncel Türk Ceza Hukukunda Zaruret Hali Kurumuna İlişkin Değerlendirmeler”, *Tebliğler Kitabı* (İslam Ceza Hukuku, Antalya: Lale Yayıncılık, 2017), 2/473.

¹⁶ Buhârî, “İtk”, 6.

¹⁷ Üdeh, *Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, 2/502-589.

¹⁸ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Riyad: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1403), 12: 408-414.

¹⁹ Töngür, “İslâm Ceza Hukukunda ve Güncel Türk Ceza Hukukunda Zaruret Hali Kurumuna İlişkin Değerlendirmeler”, 2/479.

²⁰ Mecelle (Mecelle), (1293), md. 22.

²¹ Üdeh, *Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, 2/589-590.

²² el-Bakara 2/194.

göre, hayvanın saldırısıyla hayati tehlike yaşayan kimse kendisini korumakla sorumludur. Dolayısıyla bu yönde eylemde bulunarak hayvanı öldürmesi halinde de cezai ya da medeni bir mükellefiyeti yoktur.²³ Ebû Hanife ise küçük, deli ve hayvanın saldırısına yönelik müdafaa yapılması halinde, kişinin ortaya çıkan zararı tazmin etmesi gerektiğini savunmaktadır.²⁴

1.2.3. Çaresiz Bir Hastalığa Yakalanma Hali

İnsanoğlunun dünyaya gönderilmesinin temelini imtihan oluşturmaktadır. Kişi bazen canıyla bazen maliyle bazen de evlatlarıyla imtihan edilmektedir. Yüce Allah kimi zaman insana bir hastalık isabet ettirerek onun sabrını ve şükrünü sınamaktadır. Bu durumda hastalığa yakalanan kimsenin isyan etmeksizin şifasını araması gerekmektedir. Hz. Peygamber de “Allah Teâlâ dert ve deva indirmiştir. Her derde deva yaratmıştır. O halde tedavi olunuz. Haram yolla tedavi olmayınız”²⁵ buyurmaktadır. Ancak bazı durumlarda helal tedavi yöntemleri fayda etmeyebilir. Böyle bir durumda canın muhafazası için kişinin haram yollara başvurma ruhsatı var mıdır?

Hanefilere göre helal yollardan tedavisi bulunamamış bir hastalığa şifa olması maksadıyla haram madde ile tedavi yapılması caizdir.²⁶ Günümüzde kanser vb. ölümcül hastalıkların iyileştirilmesi amacıyla geliştirilen domuz gibi tüketilmesi haram olan maddeler içeren ilaçların kullanılması da bu kapsamda değerlendirilebilir. Hiçbir yöntemin kalmadığı durumlarda canın muhafazası maslahatını göz önünde bulundurarak bu türden ilaçlarının alınmasının caiz olacağı söylenmektedir. Haram maddelerle dahi tedavi yöntemlerinin tükendiği ve hastalığın ölümcül hale geldiği durumlarda, organ nakli ile kişinin sağlığına kavuşturulması ve hayata döndürülmesi mümkün olabilmektedir. İslam hukukunda kişinin vücut dokunulmazlığının bozulmasına sebep olan bu tedavi yöntemi belli şartlarla kabul edilebilmektedir. Bu konu bir sonraki başlıkta detaylı olarak incelenecektir.

2. İzdırar Halinde Organ Nakli

Transplantasyon yani organ nakli, bir kimseden alınan doku veya organın diğer kimseye ya da aynı kişinin vücudunda tahrip olmuş başka bir bölgeye nakledilmesidir.²⁷ Bu işlemler ilk zamanlarda oto-organ nakli yani kişinin kendi

²³ Şâfiî, *El-Üm*, 6: 172; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12: 408; Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1409), 5: 616; Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fi fıkhî'l-İmâm eş-Şâfiî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416), 3: 261-264.

²⁴ Üdeh, *Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, 1/480.

²⁵ Ebû Dâvûd, “Tıb”, 11.

²⁶ Saffet Köse, *İslam Hukukuna Giriş* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2017), 294.

²⁷ Jr. Tubbs-B. James, *A Handbook of Bioethics Terms*, Georgetown University, Washington D.C. 2009, s. 170.

bedeninden nakil şeklinde gerçekleştirilmiştir. Eski Mısır, Hint, Yunan ve Roma uygarlıklarında öncelikle diş ve deri gibi uzuvların oto-organ naklinin yapıldığı bilinmektedir.²⁸ İslam dünyasında hayvan kemiklerinin insana nakledildiği ve erken dönemlerden başlayarak fıkıh literatüründe yer alan bir konu olduğu görülmektedir.²⁹ Batı’da ise 19. asırda başta deri, damar, kas şeklinde insandan insana nakiller başlamış, tıbbî gelişmelere bağlı olarak 20. asırda başarılı düzeyde kalp, karaciğer, böbrek, kemik iliği ve kornea nakilleri gerçekleştirilmiştir.³⁰

Türkiye’de ilk organ nakli operasyonu 1962 yılında Dr. Kemal Beyazıt’ın kalp transplantasyonu ile başlamış; hasta nakilden sonra yaşamını yitirdiği için başarısız bir girişim olarak kaydedilmiştir. 1975 yılında Dr. Mehmet Haberal’ın gerçekleştirdiği anneden oğluna böbrek nakli uygulaması ise ülkemizdeki ilk başarılı nakil olarak tarihe geçmiştir. İlerleyen süreçte 1988 yılında karaciğer, 1989 yılında kalp ve 1991 yılında kalp kapağı nakli yapılmıştır.³¹

Organ nakli her ne kadar tıp biliminin bir konusu olsa da dinî, hukukî, felsefî ve ahlakî boyutları bulunmaktadır. Nitekim insan bedeninden faydalanılması, uzuvlarının bağışlanması, kişinin kendi organları üzerindeki hakları vb. pek çok noktada tıp biliminin ötesinde birçok alanla irtibatı açıktır.³² Bu çalışmada tıbbî ve hukukî boyutlardan ziyade konunun dinî yönü üzerinde durulmuştur. Semavi dinlerin organ nakline bakış açıları farklılık arz etmektedir. Hıristiyan inancında Katolik Kilisesi’nin destekleri doğrultusunda organ nakline olumlu yaklaşıldığı görülmektedir. Yahudi inancında ise, beyin ölümü gerçekleşmiş kişiden naklin gerçekleştirilmesi etik ve hukukî kabul edilmemektedir.³³

Organ nakli hayvandan, canlı ya da ölü insandan yapılmaktadır. İslam hukukçuları hayvandan organ nakli konusunda ittifak halinde olsa da insandan insana nakil noktasında görüş birliğine varamamıştır. İslam hukukunda kişinin bedenine yönelik tasarruf hürriyetinin sınırları hakkındaki değerlendirmeler, bu tür işlemlerin bağış ya da ibâhâ olması şeklinde iki yönlüdür. Serahsî’nin (ö.483/1090) dahil olduğu bir grup kişinin organları üzerindeki tasarruf hürriyetinin sınırlı bir intifa hakkı olması sebebiyle, ızdırarla sınırlı olmak şartıyla ancak bir bağış olabileceğini düşünmektedir. Çünkü Allah katında eşref-i mahlûkat derecesindeki insanın herhangi bir

²⁸ İrfan İnce, “Organ Nakli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/373.

²⁹ Şâfiî, *El-Üm*, 1: 46.

³⁰ İnce, “Organ Nakli”, 33/373.

³¹ http://www.tond.org.tr/tr/sayfalar/history_emblem.php

³² Abdulaziz Beki, *İslam Hukuku Prensipleri Işığında Organ Nakli* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1991), 60.

³³ Alpaslan Alkış, “İslam Hukuku Bağlamında Organ Naklinde Tartışmaya Açık Alanlar”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2018), 753.

satıma konu edilmesi mümkün değildir.³⁴ Serbehlî, Şinkîfî, Bûtî, Ya'kûbî, Hasan Ali eş-Şâzelî, Ahmed Şerefuddin de bu gruptadır.³⁵ Zuhaylî'nin de bulunduğu diğer bir grup ise, kişinin geniş bir intifa hakkının olduğunu ileri sürerek organların zaruret halinde bedel karşılığı nakledilmesini caiz kabul etmektedir.³⁶

Kur'an ve Sünnette doğrudan organ nakline cevaz verecek bir delil olmasa da telef olmuş uzuvların, yapay olarak üretilmiş uzuvlarla değiştirilebileceğine yönelik bir rivayet mevcuttur. Nitekim Arfece b. Es'ad "*Cahiliye döneminde Külab Günü (karışıklıklarında) burnum kesildi. Ben de gümüşten burun taktırdım. Gümüş burun koku yapınca Rasulullah (as) altın burun yaptırmamı emretti*"³⁷ şeklinde bir nakilde bulunmuştur. Bu rivayet doğrultusunda İslam dininde zor durumda kalan kimselere yönelik çözümlerin üretildiğini söylemek mümkündür.

2.1. Hayvandan Organ Nakli

Organ nakli uygulaması ilk olarak hayvandan hayvana nakil şeklinde gerçekleştirilmiştir. İlerleyen süreçte ihtiyaca binaen hayvandan insana organ nakli uygulamaları yapılmıştır. Ancak bu tedavi yönteminde başarı sağlanamadığı için zaman içerisinde terk edilmiştir.³⁸ ABD'de 57 yaşındaki David Bennet isimli hastanın, domuz kalbi nakli gerçekleştirildikten 2 ay sonra hayatını kaybetmesi bu duruma örnek olarak zikredilebilir.³⁹

İslam hukukunda zaruret durumunda eti helal olan ve Allah adıyla kesilen hayvanların doku ve organlarının nakli caiz kabul edilmektedir. İmam Muhammed (ö. 189/805) de bu doğrultuda tedavi amacıyla koyun, at, sığır vb. hayvanların kemiklerinin kullanımının caiz olduğunu; domuzun kemiğinin kullanımının ise haram sayıldığını ifade etmektedir. Serahsî ise domuzun tedavi amaçlı kullanılmasını mekruh olarak değerlendirmektedir.⁴⁰ Hanefi mezhebi dokunulmazlık ilkesi gereği insan kemiğinin ve necis olması sebebiyle de domuz kemiğinin tedavide kullanılmasını kabul etmemiş, bunların dışındaki canlılardan faydalanılmasını caiz görmüştür.⁴¹ Şâfiî mezhebinde

³⁴ Serahsî, Kitâbu'l-Mebsûţ, 15:82-83.

³⁵ Abdullah b. Muhammed b. Ahmed et-Tarikî, *Naklu'l-a'dâ mine'l-mahkûm aleyh bi'l-katl*, (Riyad: m.y, 2008), 172.

³⁶ Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 4:2609; İnce, "Organ Nakli", 33/373.

³⁷ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *el-Câmi u's-şâhîh*, thk. Muhammed Ahmed Şakir (Kahire, 1356), "Libâs", 31.

³⁸ Ahmet Ekşi, *İslam Tıp Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 96.

³⁹ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60686187>

⁴⁰ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme es-Serahsî, *Şerhu's-Siyeri'l-kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417), 1:91.

⁴¹ Serahsî, Kitâbu'l-Mebsûţ, 1:54; Kâsânî, *Bedâi u's-şanâ i' fi tertibi's-şerâ i*, 5:113.

zaruret halinde başka bir yolla tedavi imkanı kalmadığında ruhsat kapsamında domuzla tedavi caiz görülmektedir.⁴² [üm 2: 253

Bu konuyla ilişkili olarak Hz. Peygamberin leş hayvanın derisinden faydalanmaya cevaz verdiğiine dair bir rivayet mevcuttur. Bu rivayete göre Hz. Peygamber eşi Meymûne'nin azatlı kölesine zekat mallarından verilen koyunun leşini görmüş ve "Onun derisinden yararlınsaydınız ya" buyurmuştur. Onlar "Ya Rasulallah o bir leş" diye şaşkınlıklarını beyan edince Hz. Peygamber "Onun yenilmesi haram kılındı" buyurmuştur.⁴³ Yusuf el-Karadâvî bu hadisi şeriften hareketle domuzun organ naklinde kullanılmasını, leş hayvanın derisinden faydalanma ile kıyas yoluna gitmiştir. Ona göre, haram kılınan domuz etinin vücudun zahirinde taşınmasıdır. Karadâvî bu kıyas neticesinde de mutlak bir cevaz vermenin mümkün olmadığı ve imkan ölçüsünde bu işlemden uzak durulması gerektiği kanaatine varmıştır. Zaruret halinde işinin ehli ve güvenilir hekimlerin seçilmesi yönünde de uyarıda bulunmuştur.⁴⁴

2.2. İnsandan Organ Nakli

İslam hukukçuları insandan insana organ nakli konusunda üç gruba ayrılmıştır. Birinci gruptakiler hiçbir surette insandan organ naklini caiz görmezken; ikinci gruptakiler yalnızca diriden yapılacak nakli kabul etmektedir. Üçüncü grup ise beyin ölümünü hakiki ölüm olarak değerlendirerek canlı ya da ölü insandan insana organ naklinin caiz olduğunu düşünmektedir.

Canlı ya da ölü herhangi bir insandan yapılan organ naklini caiz görmeyenlerin temel gerekçesi, organların asıl sahibinin Allah olması sebebiyle insanların bedenlerinin bir bölümünü bağışlama, satma yahut zarar verme hakkına sahip olmayışıdır. Hindistan İslami Fıkıh Akademisi de bu görüş doğrultusunda 1-3 Nisan 1989'da alınan kararla ölen kimsenin organlarının naklini vasiyet etmesinin caiz olmadığını açıklamıştır.⁴⁵ Organ naklini caiz görmeyenlerin ileri sürdükleri sebeplerden birisi de ahirette kişinin organlarının ona şahitlik edeceği meselesidir. Ahmet Yaman organ nakli konusunda, ahirette organın kime ait olacağı noktasındaki kaygıların yersiz olduğunu ileri sürerek, bu işlemin Kur'an'da kınanan şekilde⁴⁶ bir yaratılışa müdahale olmadığını

⁴² Şâfiî, *El-Üm*, 2:253.

⁴³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi u's-şâhîh*, thk. Muhammed Züheyr b. Nasr (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422), "Zekât", 61; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi u's-şâhîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire, 1374), "Hayz", 101.

⁴⁴ Yusuf Karadâvî, *el-Fetâvâ-l-Muâsıra* (Mısır: Dâru'l-Vefâ, 1994), 2: 539.

⁴⁵ *Karârâtü ve tavsiyyâtu Mecmai'l-fikhî'l-İslâmî bi'l-Hind*, 3 (2/2), 8-11 Aralık 1989, Delhi; Adnan Koşum, "Tıpla İlgili Problemler", *İslam Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 772-773.

⁴⁶ en-Nîsa 4/119.

söylemiştir.⁴⁷ İnsan bedeninin saygınlığı ve dokunulmazlığı sebebiyle ölüden organ naklini caiz görmeyen fakihler görüşlerine dayanak olarak Hz. Peygamberin “Ölünün kemiğini kırmak dirinin kemiğini kırmak gibidir”⁴⁸ hadisini göstermektedir. Ölüden organ naklinin caiz olduğunu düşünenlere göre, bu hadis organ naklini yasaklayıcı bir hüküm içermemektedir. Çünkü Hz. Peygamberin burada kastettiği şey kemiğin kırılmasıyla ölüde meydana gelen vücut şeklinin bozulması ve çirkinleşmesidir.

Din İşleri Yüksek Kurulu’nun bu konudaki açıklaması şu şekildedir:

“İslam âlimleri, karnında canlı hâlde bulunan çocuğun kurtarılması için ölü annenin karnının yarılmasına, başka yoldan tedavileri mümkün olmayan kimselerin kırılmış kemiklerinin yerine başka kemiklerin nakline, bilinmeyen hastalıkların teşhis ve tedavilerinin sağlanabilmesi için, yakınlarının rızası alınmak suretiyle, ölüler üzerinde otopsi yapılmasının caiz olacağına fetva vermişler; canlı bir kimseyi kurtarmak için, ölünün vücut bütünlüğüne müdahale etmeyi caiz görmüşlerdir. Aynı şekilde açlık ve susuzluk gibi, hastalığı da haramı mubah kılan bir zaruret saymışlar, başka yoldan tedavileri mümkün olmayan hastaların haram ilaç ve maddelerle tedavilerini caiz görmüşlerdir. Günümüzde kan, doku ve organ nakli, tedavi yolları arasına girmiş bulunmaktadır. O hâlde, bazı şartlara uyulmak kaydıyla, hayatı veya hayatî bir uzvu kurtarmak için başka çare olmadığında, bazı şartlara uyularak kan, doku ve organ nakli yolu ile de tedavinin caiz olması gerekir. “Her kim bir hayatı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur.” (el-Mâide, 5/32) ayeti de buna ışık tutmaktadır.”⁴⁹

Hayreddin Karaman’a göre zaruret anında ölü etinin yenmesinden kıyasla, hasta kimseyi ölümden yahut bir uzvunu kaybetmekten korumak amacıyla ölünün organlarından nakil yapılması caizdir. Tedavinin iyileştiriciliği kesin olmadığı için bu görüşü eleştirebilecek kimselere karşı “hastalık halinde şifanın kuvvetle tahmin edilmesi yeterlidir” cevabını vermiştir. Ayrıca tedaviyi gerçekleştirecek doktorun iyi ahlaklı olması gerektiği üzerinde durmuştur. Halil İbrahim Acar ve Mehmet Şener de bu görüştedir.⁵⁰

Çağdaş fıkıhçıların yanı sıra Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu, Küveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı Fetva Kurulu, Dünya İslâm Birliği Fıkıh Akademisi ve İslâm Konferansı Teşkilâtı İslâm Fıkıh Akademisi gibi pek çok fetva kuruluşu da ölüden organ nakline cevaz vermiştir. Bu görüşte olanlara göre naklin caizliği için organ nakli yapılacak kişinin zaruret halinde olması,

⁴⁷ Ahmet Yaman, “İslam Hukuku Açısından Organ Nakli ve Beyin Ölümü” (Tıp, Etik, Din, Sosyoloji ve Hukuk Bağlamında Organ Nakli Sorunlar ve Çözüm Önerileri Sempozyumu, Malatya, 2014), 28.

⁴⁸ Ebû Davûd, “Cenâiz”, 64.

⁴⁹ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 516.; <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/993/organ-bagisi-caiz-midir>.

⁵⁰ Şener, “İslam Hukukuna Göre Organ Nakli Üzerine Bir Deneme”, 143; Halil İbrahim Acar, “Organ Bağışının Dinimizdeki Yeri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2007), 18-19; Hayreddin Karaman, *İslam’ın Işığında Günün Meseleleri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 229.

başka bir tedavi yönteminin yokluğu, ölen kişinin vefatından önce kendisinden yahut vefatından sonra varislerinden izin alınması, tedavinin işe yarayacağına dair güçlü kanaatinin oluşması, naklin herhangi bir ücret karşılığında yapılmaması ve vericinin müdahale esnasında ölmüş olması gereklidir.⁵¹

Tıbbi açıdan ölüm, biyolojik ölüm ve beyin ölümü olmak üzere iki türdür. Başlangıçta solunum, kalp ve dolaşımın durması şeklinde tanımlanan ölüm anı kavramı, 1968'de Harvard Tıp Fakültesi komisyonunun yayımladığı beyin ölümü kriterleriyle birlikte esaslı değişikliklere uğramıştır. Bu komisyonun tanımlamasına göre beyin ölümü, beyin, beyincik ve beyin sapının fonksiyonlarının dönüşü olmayacak derecede bozulması ve kısa süre içerisinde de kesin ölümle sonlanması halidir.⁵² Beyin ölümü gerçekleşen bireylerin makine desteği olmaksızın solunum yapabilmesi mümkün değildir. Uzmanlar, beyin ölümü gerçekleşen hastaların sürekli ve yoğun bir destek verilse bile yaşına, sağlık durumuna ve kalıtsal özelliklerine paralel olarak doku ve organ ölümünün başladığını belirtmektedir. Bu sebeple tıp, hukuk ve din alanında genel olarak beyin ölümü, gerçek ölüm olarak kabul edilmektedir.⁵³

Türkiye'de kadavradan organ transplantasyonu ve beyin ölümü hakkındaki ilk resmi belge, 1979'da "Organ ve Doku Alınması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun" ismiyle yayımlanmıştır. Bu kanuna göre ölüm anı bir kardiyolog, bir nörolog, bir nöroşirürjiyen ve bir anesteziyoloji ve reanimasyon uzmanının oluşturduğu hekimler kurulunun oy birliği ile kararlaştırılmalıdır.⁵⁴ Dünyadaki gelişmeler ışığında Türkiye'de de organ nakli ve beyin ölümü kriterleri uygulanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda 1993 tarihinde Resmi Gazete'de "Organ Nakli Merkezleri Yönetmeliğinin Geri Dönüşümsüz Komandanın Bulguları" adlı bir yazı yayımlanmıştır. Türkiye'nin belirttiği kriterlerin büyük bir kısmı 1976'da İngiltere'nin yayımladığı bildiri ile benzerlik göstermiştir. Yapılan bilimsel araştırmalar neticesinde gelişmeler ortaya çıktıkça tanı kriterleri de yenilenmiştir.⁵⁵ Türkiye'nin beyin ölümü için tanı kriterleri aşağıdaki gibidir:

Beyin Ölümü Kriterleri ⁵⁶
1. Beyin ölümüne karar vermek için komandanın aşağıdaki nedenlere bağlı olmaması:

⁵¹ İnce, "Organ Nakli", 33/375; Ekşi, *İslam Tıp Hukuku*, 96.

⁵² Alkış, "İslam Hukuku Bağlamında Organ Naklinde Tartışmaya Açık Alanlar", 762.

⁵³ Yaman, "İslam Hukuku Açısından Organ Nakli ve Beyin Ölümü", 33-34.

⁵⁴ <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/16655.pdf>

⁵⁵ Orçun Çil - Şefik Görkey, "Beyin Ölümü Kriterlerinin Tarihsel Gelişimi ve Kadavradan Organ Nakline Etkisi", *Marmara Medical Journal* 27 (2014), 72.

⁵⁶ <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/16655.pdf>

- a. Primer hipotermi,
- b. Hipovolemik ya da hipotansif şok,
- c. Geriye dönüşün mümkün olduğu intoksikasyonlar ile metabolik ve endokrin bozukluklar.
2. Bilincin tamamen kaybolması.
3. Spontan hareketlerin yokluğu ve ağırlı uyaranlara yanıt verilmemesi.
4. Spontan solunumun yokluğu.
5. Beyin sapı reflekslerinin tamamıyla yok olması.
6. Apne testi

Din İşleri Yüksek Kurulu da 2006'da beyin ölümünün gerçek ölüm kabul edildiğini açıklamıştır. Yapılan açıklama "yaşam destek ünitesine bağlı bir kişi; beynin kesin olarak bütün fonksiyonlarını yitirdiğine ve bu durumdan geri dönüşün artık imkansız olduğuna uzman tabiplerce karar verilmesi şartıyla yaşam destek ünitesinden çıkarılabilir"⁵⁷ şeklindedir. Klasik dönem fakihleri, ölüm anının tespit edilmesine dair buldukları zaman diliminde var olan tıbbi veriler ışığında birtakım kriterler belirlemişlerdir. Kalp atışının ve solunumun durması, eklemlerin gevşemesi, bakışların donuklaşması, şakakların çökmesi ve yüzdeki derinin sarkması ölüm belirtilerinden sayılmıştır. Ancak tıbbi gelişmelere bağlı olarak bu kriterlerde önemli ölçüde değişimler yaşanmış ve kalp atışları durmasa dahi beyin ölümünün gerçekleşmesi, kesin ölüm olarak kabul edilmeye başlamıştır. Bu gelişmelere paralel olarak beyin ölümü konusunda fakihler tarafından olumlu ve olumsuz tutumlar ortaya atılmıştır. Organ nakline karşı mesafeli olan fakihler, beyin ölümü kriterlerinin de bu nakli kolaylaştırma ve bilhassa kalp naklini meşrulaştırma gayesiyle oluşturulduğunu iddia etmiştir. Kişinin organlarını bağışlamasını fazilet ve fedakarlık olarak gören fakihler ise, beyin ölümü kriterlerini kabul ederek organ naklini caiz kabul etmiştir. Nakli caiz görmekle birlikte, kalp gibi hayati organların bağışı noktasında birinci gruba dahil olarak beyin ölümü kriterlerine karşı olanlar da mevcuttur.⁵⁸

Müslüman araştırmacıların bir kısmı beyin ölümünün kesin bir ölüm olmadığını, akciğer ve kalbin de fonksiyonlarını kaybetmesi gerektiğini ve dolayısıyla tıbbi cihazlarla fonksiyonları devam eden kişilerin ölü kabul edilemeyeceğini düşünmektedir. Çünkü kalbin çalışması, ruhun bedenden ayrılmadığını gösterdiği için, "Bir şeyin bulunduğu hal üzere kalması asıldır"⁵⁹ ilkesi gereği kişinin ölümü gerçekleşmemiştir. Rabıta İslam Fıkıh Akademisi ve Suudi Arabistan'daki Yüksek Alimler Heyeti de beyin ölümünün gerçek ölüm

⁵⁷<https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/38724/beyin-olumu-dinen-olum-olarak-kabul-edilebilir-mi-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkIdRGirgyeb8%3d>

⁵⁸ İnce, "Organ Nakli", 33/374.

⁵⁹ Mecelle, md. 5.

olduğunu kabul etmemektedir. Bu bağlamda beyin ölümü gerçekleşen kişiden organ nakli yapılması da caiz değildir.⁶⁰ Beyin ölümünü kesin bir ölüm olduğunu kabul eden araştırmacılar ise, uzman doktorların verdiği karar neticesinde hastanın yaşam destek ünitesinden çıkarılarak organ naklinin yapılabileceği şeklinde fetva vermektedirler. İslam İşbirliği Örgütü'ne bağlı Fıkıh Akademisi 1986'da yapılan toplantıda, koma halinin kalıcı olması ve bütün tedavilerin başarısız sonuçlanması halinde kişinin kesin olarak öldüğüne hükmedileceği kararına varmıştır. Bu düşünceyi savunanlara göre tıbbi olarak beyin ölümü teşhisi konması birtakım şüpheler içerse de, söz konusu şüpheler zann-ı gâlib derecesinde olduğundan bu teşhis bir ölçüt olabilmektedir.⁶¹

Organ naklinde bir diğer husus vericinin de canlı olması halidir. Kişinin bedeni üzerinde tasarruf hakkının bulunup bulunmadığı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Maliki ve bazı Şafiilere göre kişi kendi bedeni üzerinde tasarruf hakkına sahip değilken, Hanefi ve Hanbelilere göre bu hakka sahiptir. Öte yandan İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) sökülmüş diş yerine eti yenen boğazlanmış bir hayvanın dişinin yahut bu bulunmazsa başka insana ait bir dişin konmasını caiz görmüştür.⁶² İslam Teşkilatı Fıkıh Akademisi, Kuveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı Fetva Kurulu ve Dünya İslam Birliği Fıkıh Akademisi gibi kurullar da "İyilik ve takva üzerinde yardımlaşınız"⁶³ ve "Kim bir insana hayat verirse bütün insanlara hayat vermiş gibidir"⁶⁴ ayetlerini delil kabul ederek zaruretin bulunması, vericinin onayı, naklin vericinin sağlığını bozmayacağına tıbben kanıtlanması, naklin tedaviyi sağlayacağına dair güçlü kanaatin oluşması, gerektiği ölçüde tıbbi şartların bulunması ve belli bir ücret karşılığında yapılmaması şartıyla organ naklini caiz görmüştür.⁶⁵ Mısır Başbakanlığına bağlı İnsan Organlarının Nakli Yüksek Komisyonu da 2010 yılında açıkladıkları karara göre zikredilen şartlarla organ nakline cevaz vermiş; ancak neseplerin karışmasına sebep olacağı düşüncesiyle cinsel organ, parça ve dokuların naklini yasaklamıştır.⁶⁶ Ayrıca İslam'da insana verilen saygınlık ve dokunulmazlık gereği yapılan işlemler sırasında mutlak rızanın gözetilmesi, alıcı ve vericinin onurunu zedeleyici davranışlardan uzak durulması gerekmektedir.⁶⁷

⁶⁰ Koşum, "Tıpla İlgili Problemler", 775.

⁶¹ Merve Özdemir, *İslam Hukukuna Göre Beden Üzerinde Tasarruf Hakkı ve Organ Nakli* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2017), 220-226.

⁶² Şâfiî, *El-Üm*, 6: 156; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8: 356.

⁶³ el-Mâide 5/2.

⁶⁴ el-Mâide 5/32.

⁶⁵ Ekşi, *İslam Tıp Hukuku*, 90; Koşum, "Tıpla İlgili Problemler", 776.

⁶⁶ <http://www.mfa.gov.eg/Arabic/Ministry/TraffickinginPersons/low/Pages/na2ela2282010.aspx>

⁶⁷ Ömer Faruk Habergetiren, "İslam Hukukunda Gözetilmesi Zorunlu Maslahatlar Çerçevesinde İnsan Onuru", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2019), 156-157.

Organ nakli konusunda fetva kurullarının ve fakihlerin görüşleri ele alındığında, ızdırar halinde kişinin canını muhafaza etmek amacıyla zikredilen şartların sağlandığı takdirde caiz olduğu yönünde genel bir kanaat oluşmuştur. Burada hayvandan ya da canlı insandan nakil noktasında bir ittifak söz konusuysa da asıl ayrışma beyin ölümü gerçekleşmiş kimseden yapılan naklin meşruluğudur. Günümüzde belirlenmiş beyin ölümü kriterlerine riayetin sağlanması ve yapılacak operasyonların işinin ehli Müslüman hekimler tarafından gerçekleştirilmesi halinde görüş birliğine varılması imkan dahilindedir. Öte yandan organ nakli uygulamalarının suiistimal edilmemesi ve bir metâ' olarak kullanılmaması için dinî, hukukî ve tıbbî bütün tedbirlerin gerektiği ölçüde yerine getirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde organ mafyacılığı gibi usulsüzlüklerin yaygınlaşması ve haksız yere can kayıplarının yaşanması kaçınılmazdır.

Sonuç

İslam hukukunda dinin yasakladığı eylemleri yapmaya mecbur bırakan durumlar "ızdırar hali" olarak ifade edilmektedir. Kişiyi ölüme götürecektir bu haller, bizzat vücudunda gelişen iç etkenlerle ilişkili olabileceği gibi ikinci ya da üçüncü şahıslardan da kaynaklanabilir. İslam hukukunda zarûrât-ı hamse olarak adlandırılan ve insanların muhafaza etmekle mükellef olduğu beş husustan biri canın korunmasıdır. İzdırar halindeki kimseye canını korumak amacıyla ruhsat verildiği bizzat Kur'an-ı Kerim'de bildirilmiştir ki "*zaruretler memnu olan şeyleri mubah kılar*" ilkesi de buradan doğmaktadır. Kişinin kendisi ya da başkasının canına fiili olarak kastedilmesi durumunda, misliyle mukabele olacak şekilde savunmaya geçmesine izin verilmesi de bu kabildendir.

Saygın ve dokunulmaz emanetlerden biri olan insan hayatı, birtakım hastalıklar sebebiyle güçsüz düşebilmektedir. Bunun gibi tedavi yöntemlerinin yetersiz kaldığı noktalarda son çare olarak organ nakli iyileştirici olabilmektedir. İslam hukuku açısından değerlendirildiğinde nakil bekleyen hastaların durumu da açıkça bir ızdırar halidir. Zarureti ortadan kaldırmak ve kişiyi sağlığına kavuşturmak gayesiyle organ naklinin caiz olduğunu savunanlar olduğu gibi, bunun beden bütünlüğüne bir müdahale olması sebebiyle caiz olmadığını savunanlar da bulunmaktadır.

Organ nakli hayvan ya da insandan yapılmaktadır. Hayvandan yapılan nakiller başarılı sonuç vermediği için tercih edilmese de, günümüzde bu konuda pek çok deneysel çalışma yapılmaktadır. İnsandan yapılan nakiller ise canlı ya da kadavradan nakil şeklinde gerçekleşmektedir. İslam hukukçularının asıl ihtilafa düştükleri nokta beyin ölümü kriterleri bağlamında yapılan işlemlerin

caiz olup olmadığı meselesidir. Bu husustaki görüşler değerlendirildiğinde, genel kabul beyin ölümü gerçekleşen kişiden naklin caiz olduğu yönündedir.

Organ nakli operasyonu gerçekleştirilirken *“zaruretler kendi miktarınca takdir olunur”* kaidesi gereği ölçülü ve ihtiyatlı davranmak gerekir. Dolayısıyla bütün şartların yerine getirildiği ve başka bir çarenin kalmadığı durumlarda kişinin canının korunması amacıyla organ nakli caiz görülebilir. Organ nakli esnasında verici şahsın sağlığının tehdit edilmemesi de zaruridir. Çünkü bir kişinin maslahatı için diğer bir kişinin maslahatı tehlikeye atılamaz. Bu gayeyle canlı bir kimseden iki böbrek, iki göz, akciğerler ve kalp gibi hayati organların nakline izin verilmemektedir. Organ nakli gibi geri dönüşü olmayan işlemlerin uygulanması noktasında alanında uzman, güvenilirliği hakkında genel bir kanaate varılabilen ve mümkün olduğu ölçüde dini hassasiyetleri bulunan doktorların tercih edilmesi önemlidir.

Yazar Katkıları/ Author Contributions

Çalışmanın Tasarlanması | Design of Study: AK (%50), MA (%50)

Veri Toplanması | Data Acquisition: AK (%50), MA (%50)

Veri Analizi | Data Analysis: AK (%50), MA (%50)

Makalenin Yazımı | Writing up: AK (%50), MA (%50)

Makale Gönderimi ve Revizyonu | Submission and Revision: AK (%50), MA (%50)

Finansman/ Grant Support

Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. |
The authors declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. | The authors have no conflict of interest to declare.

Kaynakça

- Acar, Halil İbrahim. "Organ Bağışının Dinimizdeki Yeri". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2007), 17-30.
- Ali Haydar Efendi. *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1463.
- Alkış, Alpaslan. "İslam Hukuku Bağlamında Organ Naklinde Tartışmaya Açık Alanlar". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2018), 751-770.
- Beki, Abdulaziz. *İslam Hukuku Prensipleri Işığında Organ Nakli*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1991.
- Buhâri, Abdulazîz b. Ahmed. *Keşfü'l-esrâr fi şerhi Uşûli'l-Pezdevî*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1308.
- Buhâri, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmi u's-şâhîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nasr. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422.
- Çalış, Halit. "Zarûret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/141-144. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Çil, Orçun - Görkey, Şefik. "Beyin Ölümü Kriterlerinin Tarihsel Gelişimi ve Kadavradan Organ Nakline Etkisi". *Marmara Medical Journal* 27 (2014), 69-74.
- Debûsî, Ebû Zeyd Abdullâh ed-. *Ta'vômü'l-edille fi'l-uşûl*. thk. Halil Muhyiddin el-Meys. Lübnan: Dâru'l-Kitâbu'l-İlmiyye, 1421.
- Din İşleri Yüksek Kurulu. *Fetvalar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Ekşi, Ahmet. *İslam Tıp Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- Eser, Ercan. "İhtiyaç-Zaruret Bağlamında 'Hâcet Umumî Olsun Husûsî Olsun Zaruret Menzilesine Tenzîl Olunur' Fıkıh Kuralının Fıkhi Hükümlere Etkisi". *Toplum Bilimleri Dergisi* 10/19 (2016), 123-150.
- Habergetiren, Ömer Faruk. "İslam Hukukunda Gözetilmesi Zorunlu Maslahatlar Çerçevesinde İnsan Onuru". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2019), 150-169.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn. *el-Muğnî*. 13 Cilt. Riyad: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1403.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddin. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ty.

İnce, İrfan. "Organ Nakli". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/373-375. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Karadâvî, Yusuf. *el-Fetâvâ-l-Muâsıra*. Mısır: Dâru'l-Vefâ, 1994.

Karaman, Fikret. "Organ Nakli ve Dini Boyutu Üzerine Bir Değerlendirme". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 10/1 (2019).

Karaman, Hayreddin. *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr el-. *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*: thk. Ali Muhammed Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1434.

Koşum, Adnan. "Tıpla İlgili Problemler". *İslam Hukuku El Kitabı*. ed. Talip Türcan. 767-791. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.

Köse, Saffet. *İslam Hukukuna Giriş*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2017.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâi Tûrâsî'l-Arabî, 1985.

Mecelle, Mecelle. (1293).

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şahîḥ*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire, 1374.

Özdemir, Merve. *İslam Hukukuna Göre Beden Üzerinde Tasarruf Hakkı ve Organ Nakli*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2017.

Pezdevî, Ebu Yusr Muhammed el-. *Usûlü'd-Dîn*. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 2003.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme es-. *Kitâbu'l-Mebsûṭ*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1409.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme es-. *Şerḥu's-Siyeri'l-kebîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme es-. *Uşûlü's-Serahsî*. thk. Ebu'l-Vefâ El-Afgânî. 2 Cilt. Beyrut, 1372.

Şa'ban, Zekiyyüddîn. *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l Fıkh)*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.

Şâfiî, Muhammed b. İdris eş-. *El-Üm*. thk. Muhammed Zehra en-Neccâr. 8 Cilt. Mısır: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezherî, 1381.

Şener, Mehmet. "İslam Hukukuna Göre Organ Nakli Üzerine Bir Deneme". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1992), 137-146.

Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-. *el-Mühezzeb fi fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416.

Tarîkî, Abdullah b. Muhammed b. Ahmed, *Naklu'l-a'dâ mine'l-mahkûm aleyh bi'l-katl*, Riyad: m.y, 2008.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-. *el-Câmi u's-şâhîh*. thk. Muhammed Ahmed Şakir. Kahire, 1356.

Töngür, Ali Rıza. "İslâm Ceza Hukukunda ve Güncel Türk Ceza Hukukunda Zaruret Hali Kurumuna İlişkin Değerlendirmeler". *Tebliğler Kitabı*. 2/472-487. Antalya: Lale Yayıncılık, 2017.

Tubbs, Jr-James, B., *A Handbook of Bioethics Terms*, Georgetown University, Washington D.C. 2009.

Ûdeh, Abdulkâdir. *Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*. çev. Ali Şafak. 2 Cilt. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2012.

Yaman, Ahmet. "İslam Hukuku Açısından Organ Nakli ve Beyin Ölümü". 26-36. Malatya, 2014.

Zuhaylî, Vehbe ez-. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1409.

